

ŠTO MOŽE ŠKOLA UČINITI NA PODRUČJU PREVENCIJE UPOTREBE I ZLOUPOTREBE DROGA KOD DJECE I MLADIH?

ANDREJA HOČEVAR

Primljeno: 04.07.2007.
Prihvaćeno: 11.04.2008.

Pregledni rad
UDK: 376.5

Sažetak: U zadnjih 20 godina prostor odgoja i obrazovanja a naročito (srednja) škola postao je osrednje mjesto provođenja preventivne na području upotrebe i zloupotrebe droga. S obzirom na to da se dobna granica u kojoj se djeca i mladi po prvi puta susreću s drogom pomaknula prema dolje, dakle u razdoblje kada djeca još pohađaju osnovnu školu, provođenje prevencije proširilo se na tu odgojno- obrazovnu razinu. U ovom tekstu baviti ćemo se utjecajem i djelotvornošću nastave o drogama na sprečavanje upotrebe i zloupotrebe droga među djecom i mladeži.

Ključne riječi: Prevencija upotrebe i zloupotrebe droga, škola, nastava o drogama

UVOD

U zadnjih 20 godina prostor odgoja i obrazovanja a naročito (srednja) škola postao je osrednje mjesto provođenja preventivne na području upotrebe i zloupotrebe droga. S obzirom na to da se dobna granica u kojoj se djeca i mladi po prvi puta susreću s drogom pomaknula prema dolje, dakle u razdoblje kada djeca još pohađaju osnovnu školu, provođenje prevencije proširilo se na tu odgojno- obrazovnu razinu (Toumbourou i dr., 2005; De Micheli, 2002).

Prevencija upotrebe i zloupotrebe droga u prostoru škole u prošlosti je zapravo bila sinonim za dijelove nastavnog programa koji se prenosio učenicima s područja droga (odnosno uz pomoć podučavanja o drogama). Pomoću tih predavanja željelo se utjecati na znanje učenika, na njegov stav i ponašanje vezano uz upotrebu i zloupotrebu droga. Istraživanja su pokazala da škola usprkos provođenju različitih preventivnih aktivnosti sama ne može spriječiti upotrebu i zloupotrebu droge. Roditelji su također jedan od važnijih čimbenika koji jako mogu utjecati na to hoće li djeca i mladi konzumirati drogu. Od drugih važnijih čimbenika

u prevenciji upotrebe droga među mladima struka je također uvrstila i utjecaj okoline odnosno vršnjaka, lokalne zajednice te medija. Škola je tako postala samo jedan od čimbenika preventivne. Promijenila se također i percepcija škole kao čimbenika preventivne- škola se više ne doživljava samo kao čimbenik koji preko nastave o drogama djeluje preventivno već je škola također i važna socijalna okolina koja učenicima nudi modele ponašanja te mogućnosti povezivanja među ljudima koji imaju različita očekivanja o upotrebi i zloupotrebi droga te različit odnos prema njima (Flay, 2000; Evans-Whipp i dr., 2004; Beyers i dr., 2005).

Nastava o drogama i škola kao socijalna okolina morali bi sa svojim djelovanjima vezanima uz droge utjecati na sprečavanje upotrebe i zloupotrebe droga i time postati važan dio strategije u prevenciji upotrebe i zloupotrebe droga u školskoj sredini. U ovom tekstu baviti ćemo se utjecajem i djelotvornošću nastave o drogama na sprečavanje upotrebe i zloupotrebe droga među djecom i mladeži. Najprije moramo odrediti pojmove upotreba i zloupotreba droga.

1 Oddelek za pedagogiko in andragogiko
2 Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Slovenija

UPOTREBA I ZLOUPOTREBA DROGA

Razlikovanje upotrebe i zlorabotrebę droga ima po našem mišljenju bitne posljedice pri oblikovanju strategije prevencije upotrebe i zlorabotrebę droga i u tom okviru prije svega oblikovanja programa prevencije u školi jer samo ona može biti usmjerena bilo na prevenciju upotrebe i zlorabotrebę droge bilo na prevenciju upotrebe odnosno prevenciju zlorabotrebę droga tj. na prevenciju nastanka ovisnosti od droga (Hočevar, 2005). Sami smo suglasni s tezom da je važno »...razlikovati upotrebu od zlorabotrebę droga. Veliki broj adolescenata (naime- op. A. H.) uživa dozvoljene (manje često) nedozvoljene droge, ipak manji ih postotak (5- 10%) stvarno zlorabotrebļava a još manji dio učenika postane ovisan o drogama« (Gallà i dr., 2002:11). Zato pod pojmom 'upotreba droge' u tekstu označavamo povremeno uzimanje psihoaktivnih supstancija koje u budućnosti mogu uzrokovati oštećenja tjelesnog i socijalnog statusa pojedinca, što ne znači da će do tih posljedica doći. Te su posljedice naime ovisne od toga kako pojedinac konzumira drogu. S pojmom zlorabotrebę droga označavamo upotrebu droga koja već ima štetne psihičke, tjelesne i socijalne posljedice za pojedinca i društvo (Hočevar, 2005).

Pri tome valja upozoriti da pojam 'zlorabotrebę' nije najbolji jer se uvijek uz njega istovremeno ne upotrebljava pojam 'upotreba'. Samo upotrebljavanje pojma zlorabotrebę bez usporednog korištenja pojma upotreba naime implicitno dovodi na misao da je svaka upotreba ilegalnih supstancija već zlorabotrebę a za to nema nikakvog razloga. Tako dozvoljene kao i nedozvoljene droge možemo naime upotrebljavati i zlorabotrebļavati.

PREVENCIJA UPOTREBE I ZLOUPOTREBE DROGA I ŠKOLA

Kada pokušavamo u okviru odgoja i obrazovanja odrediti djelatnost koja stremi prevenciji upotrebe i zlorabotrebę droga već ćemo se na prvom koraku susresti s problemom terminološke prirode. U stručnoj literaturi se naime susrećemo s različitim terminima koji opisuju tu djelatnost i njezine ciljeve u školskom okruženju. Između ostalog tu možemo naći sljedeće pojmove: 'pre-

venција upotrebe droga', 'prevencija zlorabotrebę droga', 'prevencija upotrebe i zlorabotrebę droga', 'prevencija nastanka ovisnosti', te također pojmove 'prevencija na području droga' (eng. drugs prevention), 'prevencija od zlorabotrebę droga' (eng. drug abuse prevention) te pojmova 'primarna preventiva' (eng. primary prevention), 'odgoj i obrazovanje (nastava) o drogama' (eng. school drug education) i 'preventivno obrazovanje' (eng. preventive education). S pojmovima koje smo ovdje naveli popis termina se ne završava. U stručnoj literaturi često možemo naći pojam 'prevencija na području droga u školi' (eng. school-based drug prevention), 'školska politika prema drogama' (eng. school drug policy) te pojam 'program prevencije na području droga u školi' (eng. school-based drug prevention programme) (Gallà i dr., 2002; Caulkins i dr., 2002).

U ovom se tekstu nećemo baviti s detaljnom analizom značenja svih gore nabrojanih pojmova. Detaljnije ćemo se zaustaviti samo pri određivanju pojmova 'prevencije na području droga u školi' i 'nastava o drogama'. Jer su to pojmovi koje već susrećemo u slovenskom jeziku te predviđamo da su uvriježeni i u hrvatskim stručnim krugovima iako njihovo značenje nije u potpunosti jasno. Gallà i dr. kod određivanja pojma 'prevencija na području droga u školi' polaze od određenja 'prevencije na području droga' koja se određuje kao »... poticaji, djelovanja i politike koje provodimo s ciljem sprečavanja negativnih posljedica upotrebe i zlorabotrebę dozvoljenih i nedozvoljenih droga. To uključuje pogoršavanje zdravstvenog stanja te društvene i druge posljedice za onoga koji uživa droge i na njegovu odnosno njezinu okolinu. Cilj preventivnog djelovanja je spriječiti početak upotrebe droga (prvu upotrebu), spriječiti zlorabotrebę i nastanak ovisnosti od droga, smanjiti poteškoće okoline u kojem živi uživatelj droga ili spriječiti da uživatelj droga ne dođe u sukob sa zakonom.« (Gallà i dr., 2002:11). Na osnovi te definicije autor opredjeljuje prevenciju na području droga u školama. Smatramo da ona uključuje sve već nabrojeno s time da su te djelatnosti ograničene na svojevrstnu okolinu škole pri čemu »prevencija na području škole ne uključuje samo sprečavanje zlorabotrebę droga već i pravila i propise s obzirom na droge, upućivanje ugrože-

nih učenika u zdravstvene službe ili neke druge djelatnosti i postupke koji su povezani s upotrebom droga u školama» (ibid).

Kao što upozoravaju Gallà i dr. (2002) važno je da škole kao dio 'programa prevencije na području droga u školi' (eng. school-based drug prevention programme), izrade vlastitu 'politiku prevencije na području droge' (eng. drug prevention policy). Pomoću takve vrste politike škole mogu jasno izraziti svoje stajalište i filozofiju na koju bi se oslanjala prevencija ustanove na tom području (ibid). Ipak određenja značenja termina 'program prevencije na području droga u školi' u stručnoj se literaturi međusobno razlikuju. Izraz se u nekim državama odnosi na specijalizirano sakupljanje informacija i na mjere koje su povezane sa zloupotrebom droge u školama, dok se za imenovanje iste stvari u mnogim državama na engleskom govornom području upotrebljava izraz 'odgoj i obrazovanje (nastava) o drogama' (eng. school drug education). Taj izraz u nekim državama obuhvaća čitav niz djelatnosti koje su povezane s drogama i s njihovom upotrebom odnosno zloupotrebom u školama, a u drugim državama se taj izraz odnosi na odgojno- obrazovne djelatnosti unutar školskog programa prevencije na području droga (ibid). Tako npr. N. McBride 'nastavu o drogama' definira kao »... upotrebu stalnog zdravstvenog kurikuluma u razredu, sa specifičnim ciljem smanjivanja upotrebe droga među učenicima ili smanjivanjem problema koji su povezani s upotrebom droga« (McBride, 2005:102). S tim izrazom autorica opredjeljuje samo te preventivne aktivnosti koje su uključene u školski kurikulum i koje su usmjerene prema promjenama ponašanja kod učenika odnosno k očuvanja njihovog zdravlja (ibid).

Pojam treba dakle moći razumjeti u širem i užem smislu. U užem smislu obuhvaća sadržajne kurikulumske vidike prevencije u školi (odnosno posredovanje znanja, ponašanja, vještina...), koje bi pojedinca opremili s 'oruđem' koji bi mu pomagao da se odupre upotrebi droga. U širem smislu obuhvaća uz kurikularne vidike i sustavne postupke s kojima škola želi spriječiti upotrebu droga među učenicima (npr. pravila vezana za upotrebu droga u školi, sankcije, koje slijede nakon kršenja tih pravila...)- pri tome oba vidika

streme sprečavanju upotrebe droge (u školi). O sustavnim postupcima s kojima škola želi spriječiti upotrebu i zloupotrebu droga među učenicima na ovome mjestu nećemo pisati jer nam nedostaje prostora za obrađivanje te zaista zanimljive problematike. Analizirati ćemo dakle samo 'nastavu o drogama' u užem smislu.

ŠKOLA KAO ČIMBENIK RIZIKA ODNOSNO ZAŠTITE OD UPOTREBE I ZLOUPOTREBE DROGA

U stručnim krugovima susrećemo se s brojnim istraživanjima koja pokušavaju izlučiti one čimbenike koji djecu i mladež sprečavaju da upotrebe drogu odnosno da ih zaštite da do te upotrebe droge ne dođe. Radi se o čimbenicima »... za koje se čini da cijepa ili štite mlade i jačaju njihovu odlučnost da se odvrte od alkohola, droge i drugih supstancija. Čimbenici zaštite inhibiraju samodestruktivno ponašanje i potkrepljuju izbjegavanje okolnosti u kojima dolazi do zloupotrebe supstancija...« (Markwood, 1999:3). Pri tome »... čimbenik zaštite mogu ublažiti djelovanje brojnih čimbenika rizika...« (Eggert u Markwood, 1999) odnosno »... čimbenik zaštite mogu utjecati na čimbenike rizika« (Etz, 1998:2). U različitim istraživanjima koji se bave čimbenicima rizika zaštite od droga među djecom i mladeži, nalazi se istraživanje koje proučava utjecaj obitelji odnosno roditelja i škole kao dvaju važnih čimbenika rizika odnosno zaštite od upotrebe droga. U ovom tekstu usredotočit ćemo se samo na školu kao čimbenik rizika odnosno zaštite od upotrebe droga.

Hawthorne (2001) smatra da škola može malo toga promijeniti vezano uz to što dijete odnosno mladi 'donose sa sobom' u školsku okolinu odnosno u vezi s osobnima i individualnim naznakama upotrebe i zloupotrebe droge. Ipak situacija kao što pokazuju istraživanja i nije tako beznadna. Pohadanje nastave već samo po sebi može biti čimbenik zaštite odnosno može smanjiti rizik od upotrebe droga. Istraživanja Hawkinsa i dr. (1990) pokazala su da su neuspješnost u školi, nizak stupanj osjećaja pripadnosti i problemi u ponašanju čimbenici rizika dok osjećaj pripadnosti školi i uspješnost djeluju kao čimbenici zaštite od neprilagođenog ponašanja uključujući s pro-

blematičnim upotrebljavanjem droga (Blum i dr., 1997). Škola koja razvija kulturu snažne uključenosti učenika u školu povezanu s ojačavanjem učenikovog osjećaja povezanosti s učenjem i školom, pomaže učenicima da se zaštite od rizičnog ponašanja, zajedno s problematičnim upotrebljavanjem droga (Fuller, 1998). Uz to Resnick i dr. (1997) dodaju i brigu učitelja za učenike i njihova velika očekivanja u smislu uspjeha učenja kod učenika. Očekivanja odraslih, ponašanje učitelja i drugog školskog osoblja i socijalno odobravanje odnosno neodobravanje upotrebe droga isto tako utječu na percepciju upotrebe droga (Flay, 2000).

B. Benard (1997) navodi sljedeće značajke školske zajednice koja podupire učenike, štiti ih i ojačava njihovu otpornost od nepoželjnog ponašanja zajedno s prevencijom upotrebe droge:

- odnosi između učitelja i učenika koji uključuju sućut, razumijevanje, poštovanje te uspostavljaju sigurnost i temeljno povjerenje;

- visoka očekivanja koja učenika usmjeravaju, nude mu strukturu ponašanja i izazove;

- mogućnosti za sudjelovanje u životu škole uključujući s odgovornostima i praćenjem odluka te odnos prema učenicima kao odgovornim pojedincima.

Henderson i dr. (1996 u Department of Education for..., 2002) identificirali su sljedeće čimbenike za potkrepu otpornosti unutar škole: osiguravanje mogućnosti za učinkovito sudjelovanje, uspostava i ustrajanje na visokim očekivanjima, osiguravanje brige i potpore, povećavanje socijalne povezanosti, učenje socijalnih vještina te uspostavljanje konstantnih granica u ponašanju. Sve to utječe na stajališta, norme, očekivanja, namjere i ponašanja učenika s obzirom na upotrebu droga (Conrad i dr., 1992).

Kao što pokazuju istraživanja škola može djelovati kao čimbenik zaštite od upotrebe droga prije svega u smislu razvijanja osjećaja pripadnosti školi i aktivnog sudjelovanja učenika u svakodnevnom životu škole te u smislu postavljanja visokih (a realnih) zahtjeva u učenju prema učenicima. Sami smatramo da škola mora prije svega učenicima posredovati realne informacije o upotrebi i zloupotrebi droga te rizike povezane

s njihovom upotrebom. Te informacije učenicima mogu pomoći da u slučaju da se odluče za upotrebu droga izazovu što manje negativnih učinaka. Na taj način »... škola može pomoći u središnjoj namjeni školovanja koja je educirati mlade ljude te ih pripremiti za život i rad u svijetu u kojem žive« (Munro, 1997:2). Škola mora učenicima nuditi osnovno znanje iz farmakologije (znanost o drogama, njihovoj pripremi, upotrebi i učincima), omogućavati jim razvoj osobnih i socijalnih sposobnosti da djeluju tako da što manje smanjuju osobnu i društvenu štetu koja je povezana s upotrebom droga i naučiti jih analizirati javnu politiku prema drogama jer mladi državljani moraju znati pratiti i sudjelovati u javnoj debati o drogama (ibid).

ODREĐIVANJE UČINKOVITOSTI STRATEGIJE PREVENCIJE UPOTREBE I ZLOUPOTREBE DROGA U ŠKOLSKOJ OKOLINI

Koliko su zapravo učinkovite različite strategije prevencije upotrebe i zloupotrebe droga u školskoj okolini? Ako na ovom mjestu pokušamo odrediti njihovu učinkovitost možemo doći do zaključka da u svijetu ne možemo naći nikakva istraživanja koja bi se bavila s određivanjem učinkovitosti strategije škole odnosno cjelokupnog pristupa škole- pri tome se misli na sadržajni odnosno kurikularni te sistemski vidik- kod prevencije upotrebe i zloupotrebe droga. Uz to u literaturi se susrećemo s različitim interpretacijama (ne)uspješnosti pojedinačnih modela nastave o drogama, u struci teče rasprava »... kako mjeriti njezinu učinkovitost i što je to zapravo nastava o drogama i kako sadržaj te nastave prenijeti učenicima« (School-Based Drug Education..., 2002:1). Različite države investiraju velike količine novca u nastavu o drogama usprkos dokazima da su njihovi rezultati različiti. Pitanje učinkovitosti nastave o drogama je »... sporno pitanje. Djelomično je ta kontraverznost usredotočena oko ideoloških razlika« (Roche, 2004:294). Još u većoj mjeri oko toga jer nema jasnih dokaza o tome što je učinkovito. Usprkos navedenome i stručnoj literaturi susrećemo preporuke o oblikovanju nastave o drogama na osnovi pojedinačnih elemenata koji su se do sada iskazali kao važan sastavni dio

uspješnih programa nastave o drogi u školama. Te bi elemente trebala politika, struka i škole poštivati pri planiranju, oblikovanju i izvođenju nastave o drogama u školama. Preporučeni elementi učinkovite nastave o drogama rezultat su istraživanja zaključaka evaluacijskih studija koje su obrađivale učinkovitost nastave droge u školama. Prije nego ih krenemo obrađivati moramo upozoriti na zaključke o trajnosti učinkovitosti nastave o drogama i odgovoriti na pitanje kada je zapravo taj pravi trenutak za početak provođenja nastave o drogama u školi.

KADA JE PRAVI TRENUTAK ZA POČETAK PROVOĐENJA PREVENTIVNIH POSTUPAKA?

Mišljenja različitih autora o tome kada je pravi trenutak za početak provođenja preventivnih postupaka međusobno se razlikuju. Tako analiza tekstova koji se bave pitanjem provođenja preventivnih postupaka u američkoj i evropskoj sredini pokazuje da se prije svega američka preventivna praksa pomaknula na mladu djecu (već u prenatalno razdoblje) odnosno na njihove buduće roditelje, u evropskoj sredini prevencija poseže puno manje u razdoblje djetetovog ranog razvoja, iako Evropski centar za praćenje droga i ovisnosti o drogi (eng. European Monitoring for Drugs Addiction- EMCDDA) naglašava da »... se s prevencijom mora započeti što prije... i da mora biti dio svakodnevnog života obitelji, škola i sličnih institucija« (Burkhart, 2000:12). Na drugoj strani empiričke analize pokazuju da su tendencije za širenjem preventivnih postupaka u rano predškolsko razdoblje djetetovog života i u prve razrede osnovne škole vjerojatno ipak preuranjene. U stručnoj literaturi naime već možemo naći zaključke da prevencija kod mladih osnovnoškolaca (raspona starosti od 6 do 11 godina) koja zahtjeva upotrebu droga manje učinkovite od one koja je namjena djeci u starosti od 11 do 14 godina i mladima starosti od 14 do 17 godina. Gottfredson i dr. (2003) upozoravaju da je najsmislenije prevenciju na području upotrebe i zloupotrebe droge usmjeriti na djecu starosti od 11 do 14 godina. Midford i dr. (2001) s druge strane zaključuju da je usmjeravanje prevencije na djecu u prepubertetskom razdoblju pogreš-

no. Optimalno vrijeme za početak prevencije u školskoj okolini je, po njegovom mišljenju, na početku mladenačkog života kada pojedinci počinju eksperimentirati s drogom. Soole i dr. (2005) uz pomoć meta- analize školskih preventivnih programa koji žele spriječiti upotrebu nedozvoljenih droga dolaze do zaključka da se s njima mora započeti kada su mladi u dobi od oko 12 godina. Smatramo da bi s obzirom na to pitanje bilo najbolje preuzeti mišljenje Midforda (2000) da početak provođenja preventivnih programa u školi moramo prilagoditi razlikama u populaciji učenika i različitih tipova droga. U skladu s time vrijeme provođenja programa može se optimalizirati za određenu populaciju i određenu drogu s obzirom na to da se upotreba pojedine droge pojavljuje u određenoj populaciji.

KOLIKO DUGO ZAPRAVO TRAJU UČINCI NASTAVE O DROGAMA?

Različiti autori (Canning i dr., 2004; Edmonds i dr., 2005) su uz pomoć analize preventivnih programa dolazili do zaključaka da je većina tih samo kratkoročno učinkovita. Posebno to vrijedi za nastavu o drogama- njihovi učinci kratkoročni su u smislu odgađanja upotrebe droga za kasnije starosno razdoblje kod onih koji ne koriste drogu te s obzirom na smanjivanje količine korištene droge kod korisnika droge (White i dr., 1998). Ipak to nije bilo neko veće upozorenje da se moraju tek napraviti studije koje bi se konačno povezale s nastavom o drogama i koje bi imale učinak smanjivanja štetne upotrebe droga. Djelomično je razlog tome to što studije moraju biti longitudinalne, moraju uključivati velike uzorke i moraju odijeliti određeni utjecaj nastave o drogama od druge vrste čimbenika koji utječu na upotrebu droga među mladima, npr. utjecaj roditelja prema upotrebi droga (School- Based Drug Education..., 2002). Ipak potrebno se upitati također i o pretpostavki da učinci nastave o drogama moraju biti dugoročni, dakle da moraju trajati i nakon toga što mladi čovjek napusti školu.

Kada mladi čovjek napusti školu biva izložen različitim utjecajima- utjecaj roditelja je manji, ima svoj izvor prihoda, ušao je u životnu dob u kojoj legalno može uživati alkohol itd., zato je »... logično se da očekivanja vezana uz trajanje učin-

ka nastave o drogama ograniče na vrijeme kada je mladi čovjek u školi ili kada je u sustavu školskog programa, u periodu kada mladi čovjek nije u školi morale bi biti prihvaćene druge strategije jer tada napušta školu i biva izložen drugim iskustvima« (McBride, 2004a:296). Smatramo da je tu perspektivu potrebno dopuniti s Munroovom perspektivom (1997)- autor naime naglašava da ne možemo očekivati da će škole izjednačiti upotrebu droge među mladima jer ne možemo očekivati da će utjecati na promjenu pojedinačnog života maloljetnika. Ne radi se dakle o pitanju koliko učinkovito nastava o drogama utječe na život pojedinaca nakon što završi školovanje nego se radi o pitanju koliko je nastava učinkovita nakon što pojedinac nakon nastave odlazi iz škole. Zato je smisleno nastavu o drogama tretirati kao »... strategiju uključenu u cjelokupan odgovor zajednice na droge...« (McBride, 2004a:296), jer škola sama ne može spriječiti upotrebu i zloupotrebu droge među mladima.

ELEMENTI UČINKOVITE NASTAVE O DROGAMA SU ...

S obzirom na učinkovitost nastave o drogama od ovog trenutka znamo sljedeće: nastava o drogama se do sada temeljila na različitim modelima nastave o drogama kojima je bila zajednička filozofija apsolutnog sprečavanja upotrebe droga (Hočevar, 2005). Istraživanja pokazuju da je teško promijeniti ponašanje mladih, koje je povezano s upotrebom droga o tome evaluacije po mišljenju nekih autora (Belcher i dr., 1998; Lloyd i dr., 2000) ukazuju na to da različiti pristupi koji su to pokušali postići u školskom programu do sada nisu imali nikakav učinak. Radi se o taktikama koje se temelje na zastrašivanju, pristupu otpornosti (tj. pristup 'reci ne drogi'), pristupu 'emocionalne' nastave (temelji se na psihosocijalnim teorijama, koji uključuju samovrednovanje, sliku o samima sebi i o samoasretivosti) na 'kulturnom' pristupu (koji uključuje npr. životni stil i obiteljske vrijednosti), pristupu informiranja i pristupu edukacije među vršnjacima. Koji su razlozi neuspjeha? U literaturi možemo naći tezu da je tu neuspješnost moguće povezati s time da »...možda ni jedan školski program nastave o drogama sam po sebi ne može postići visoka oče-

kivanja koje imaju roditelji, zajednica i ljudi koji određuju politiku« (Joyce, 2006:83).

...očekivanja

Slažemo se s tezom da je problem u očekivanjima, jer su očekivanja koja su povezana s nastavom o drogama vrlo visoka- s nastavom o drogama morala bi se postupno spriječiti upotreba droge među djecom i mladeži koja žive u društvu u kojem je droga dio svakodnevnosti. Vjerovatno bi nastava o drogama lakše postizala cilj kao što je npr. pomicanje dobne granice na što kasniju životnu dob pri prvoj upotrebi droge odnosno smanjivanje rizika i šteta koje mogu pri tome nastati s mogućom upotrebom droga među djecom i mladeži (Hočevar, 2001). U tom se smislu u australskoj sredini kao vrlo učinkovitim pokazao projekt SHAHRP (School Health and Alcohol Harm Reduction Project). Projekt se temelji na provođenju kurikuluma koji je sadržavao znanstveno dokazane činjenice. Eksplicitni cilj kurikuluma bio je minimaliziranje odnosno smanjivanje štete povezane s upotrebom alkohola koji se provodio u dvije faze. Njegovu učinkovitost mjerili su tri puta i to 8, 20 i 32 mjeseca nakon provođenja projekta. Nakon tih razdoblja učenici koji su sudjelovali u projektu u usporedbi s kontrolnom skupinom koja nije bila uključena u projekt u udjelu od 32,7% 16,7% i 22,9% izvještavali su o manjoj šteti koja je povezana s njihovom upotrebom alkohola u usporedbi s kontrolnom skupinom (McBride i dr., 2004b).

Kako bi nastava o drogama mogla postići svoje ciljeve morala bi se na osnovi svojih spoznaja iz različitih istraživanja odnosno meta-analiza preventivskih programa (Tobler, 1986; Tobler i dr., 1997; Ballard, 1994; Dusenbury i dr., 1995; Cuijpers, 2002) oblikovati tako da bi sadržavala ključne elemente koji su se na nastavi o drogama do sada pokazali kao uspješni. Ti se elementi »... temelje na čvrstim znanstvenim dokazima oblikovani su tako da nude okvir za prihvaćanje odluka o izboru, oblikovanju i implementaciji programa nastave o drogama za one koji oblikuju politiku, školsku administraciju, učitelje, roditelje i druge« (Bureau of Crime ..., 2002:9).

Studije dolaze do zaključka da je potrebno nastavu o drogama u školskoj okolini oblikovati

na osnovi znanstvenih činjenica te iste ocijeniti (Ballard, 1994; Dusenbury i dr., 1995; Midford i dr. 2001; McBride, 2005). Stručnjaci koji izrađuju kurikulume moraju biti osposobljeni za određivanje kvalitete programa koji su na odabir i za određivanje njihove učinkovitosti (McBride, 2005). Prije svega programi moraju biti ocijenjeni tako da mogu mjeriti učinke s obzirom na postavljene ciljeve.

Već smo prije spomenuli da su očekivanja koja su povezana s nastavom o drogama možda previsoka. Očekivanja se odražavaju na postavljane ciljeve, zato je potrebno neprestano se preispitivati nisu li možda ciljevi nastave o drogama postavljeni previsoko. Škole moraju osigurati da su ciljevi i očekivanja nastave o drogama jasni i realni, da podupiru školu i da postižu ciljeve unutar svojih mogućnosti. Škole moraju razjasniti do kojeg stupnja mogu promijeniti ponašanje učenika u odnosu prema drogama i do kojeg stupnja mogu osigurati odgojno- obrazovne ciljeve koji poboljšavaju razumijevanje, stajališta i vještine koje su povezane s područjem droga i s ponašanjem koje je povezano s drogama (Department of Education ..., 2004).

Munro (1997) upozorava na kritike nastave o drogama koje ne poštuju njezina očekivanja u većini slučajeva; smatra ih nerealnima pa upravo zato moramo jasno razumjeti ulogu škole i granice školskih programa pri utjecaju na upotrebu droga u zajednici. Smatra da škola mora učenike pripremiti na život u društvu kojoj je imanentna upotreba droga; programi nastave o drogama moraju se usredotočiti na postizanje edukacije učenika. Coggans i Watson (1995) pripisuju neuspješnost nastave nerealističnim očekivanjima. Zato nastava o drogama mora identificirati niz jasnih i realnih ciljeva koji su povezani s pojedincem i sa zajednicom. Identificirati mora edukacijski pristup koji je kompatibilan s potrebama i mora razjasniti očekivanja i sliku šireg društva. Također N. Mc Bride (2005) smatra da nastava o drogama ne može u cijelosti spriječiti upotrebu droge među učenicima, može utjecati na to da se rizik i šteta koji mogu nastati mogućom upotrebom droga smanji. Što dakle može škola napraviti? Pridružujemo se mišljenju Midforda i dr. da škole ne mogu spriječiti upotrebu droge među

mladima, no mogu upotrebiti odgojno- obrazovne intervencije koji bi potpomogle minimaliziranje štete koja može nastati upotrebom droge. Nastava o drogama mora oplemeniti mlade znanjem i vještinama koje će im pomoći da njihov život u društvu u kojem se koriste droge bude siguran (2001). Zato bi ciljevi nastave o drogama morali biti postavljeni tako da bi realno mogli postići opremanje mladih ljudi vještinama koje bi ih sačuvala sigurnima od štete koja je povezana s upotrebom droge (McBride, 2005). Nastava o drogama bi se dakle morala usredotočiti na realne ciljeve te na to da stremi k očuvanju apstinencije kod pojedinaца, mora također težiti otklanjanju inicijacije za upotrebu droge na što kasniju životnu dob (tome usprkos radi se o kratkoročnim učincima nastave o drogama u tom smjeru) te smanjivanju rizika i štete koji mogu nastati upotrebom droga. Ti su ciljevi po našem mišljenju realni, međusobno povezani i sukcesivno se nadograđuju.

...kurikularni okvir odnosno kurikulum

Važan element uspješnosti nastave o drogama je kurikularni okvir u kojem se ta nastava odvija. Nastava o drogama se mora odvijati unutar kurikularnog okvira koji osigurava pravovremenu i primjerenu nastavu primjerenu razvojnom stupnju učenika o drogama koju je potrebno provoditi na različitim stupnjevima školovanja (Ballard, 1994; Dusenbury i dr., 1995). Sadržaji tog područja moraju biti posredovani u okviru jasnog kurikularnog okvira koji opredjeljuje učenička postignuća u učenju (Department of Education ..., 2004). Sadržaji područja upotrebe i zloupotrebe droga su u školskom okolini (npr. u Velikoj Britaniji, Australiji) uključeni u predmet koji bi u našem prostoru nazvali 'zdravstveni odgoj'. Ipak N. McBride (2005) naglašava da taj predmet u školi ima često vrlo nizak status. Samo je on povezan s neprimjereno opremljenim učionicama, učiteljima koji nisu osposobljeni za podučavanje tih sadržaja i ograničenim vremenskim okvirom za posredovanje tih sadržaja. Potrebno je još nešto naglasiti. Uključenosti tih sadržaja u predmet koji se bavi zdravljem podupire utjecaj medicinskog diskurza u obrađivanju upotrebe i zloupotrebe droga. Sami smatramo da je te sadržaje potrebno osvijetliti i s drugih gledišta jer upotreba droga

nije samo pitanje zdravlja odnosno bolesti već je i sociološko, filozofsko, antropološko itd. pitanje, zato jih je potrebno smisleno uključivati u različita predmetna područja (povijest, zemljopis, biologija, kemija, filozofija, psihologija,...).

... učitelj

Istraživanja pokazuju da je edukacija učitelja kritičan čimbenik učinkovitosti nastave o drogama (McBride, 2005; Hawks, i dr., 2002; Dusenbury i dr., 1995; Ballard, 1994). Nastava o drogama je najučinkovitija kada je održava formalno obrazovan učitelj koji ima stručnu podršku i mogućnost konzultacija, zato bi učitelj morao imati prednost kod posredovanja tih sadržaja od vanjskih posredovatelja. Učitelji bi morali biti jako dobro upoznati sa znanstvenim činjenicama s područja droga te bi morali biti osposobljeni za odabir kurikularnih sadržaja i programa s područja preventive. Morali bi zahtijevati informacije o učincima i odabiru programa koje se stvarno može ostvariti (ERIC..., 1997).

... metoda podučavanja

Meta-analiza 120 programa nastava o drogama u školama (Tobler i dr., 1997) pokazala je da bi na njega metoda po kojoj djelujemo u okviru nastave o drogama više utjecala kao sadržaj, ipak potrebno je posebnu pažnju posvetiti i ključnom sadržaju. Kao najuspješnije pokazale su se interaktivne metode podučavanja, koje uključuju diskusiju, igru uloga i zajedničke aktivnosti. Ipak interaktivnost sama po sebi nije dovoljna - vrlo interaktivni programi koji se ne nastavljaju na informacije povezane s drogama naime nisu učinkoviti. Pri tome su interaktivni programi više učinkoviti od ne-interaktivnih. Još su više učinkoviti školski interaktivni programi koji su povezani sa zajednicom. Učinak preventivnog postupanja je u tom slučaju podvojen.

... kredibilnost informacija o drogama

Eksplisitne i implicitne informacije o drogama koje škola posreduje učenicima moraju ti isti prepoznati kao realistične i kredibilne, a isto tako se moraju kao kredibilnim pokazati i oni koji će posredovati te informacije. Informacije o drogama moraju biti »... znanstveno uteme-

ljene, objektivne, nepristrane i posredovane bez moralnih predrasuda« (Roberts i dr., 2001:40). To da je informacija realistična ne znači da s njome dajemo 'dopuštenje' za upotrebu droge jer od 5 do 10% će ih prije ili kasnije napredovati k ovisnosti; upotreba alkohola i drugih zabranjenih droga prije 21. odnosno 18. godine života može rezultirati sukobom sa zakonom zaključno s kaznama i kaznenom evidencijom koja bi mogla zatvoriti vrata pri zapošljavanju i drugim kasnijim prilikama u životu; te mogućnosti od fizičkih oštećenja, problema u odnosima i drugih negativnih posljedica (Skager, 2004).

Realistične i kredibilne informacije o drogama i njihovoj upotrebi još su važnije jer mladi često precjenjuju udio njihovih vršnjaka koji koriste droge. To uvjerenje utječe na njihovo vlastito korištenje droge (Hansen i dr., 1991). U okviru normativne nastave informacije koje bi mladi dobili u školi morale bi sadržavati znanje o prevenciji upotrebe droga, socijalne prihvatljivosti upotrebe droga, normativna očekivanja i reakcije prijatelja na upotrebu droga (Cuijpers, 2002). Informacije bi se prije svega uključivale kako u zdravstvene tako i u društvene vidike upotrebe droga. Informacije bi mladi prepoznali kao upotrebljive (McBride, 2005), pri tome više od dugoročnih, zanimaju ih kratkoročne posljedice njihove upotrebe (Dusenbury i dr., 1995).

Nastava o drogama bi prije svega morala poštivati »... kompleksnost motiva, koji se skrivaju iza upotrebe droga i koji daju hrabrost mladima da traže alternativne puteve za njihovo zadovoljavanje.« (Boys i dr., 1999:1049). Droge naime imaju u životu mladih specifične socijalne funkcije. Poznavanje tih funkcija moralo bi po našem mišljenju imati posebno mjesto u nastavi o drogama jer bi mu davalo vjerodostojnost u očima mladih. Pritom je potrebno upozoriti da ne »možemo očekivati da će preventijski programi imati dugoročan utjecaj ako se također neće promijeniti i šira socijalna okolina koja uključuje dalje utjecaje tako da će nastati veća podpora i poticaj prema promjenama stajališta, normativnih uvjerenja i socijalnih vještina koje su učenici dobili na nastavi o drogama. Ti socijalni utjecaji su presnažni da bi im se samo suprotstavio školski kurikulum« (Flay, 2000:861).

ZAKLJUČAK

U tekstu smo pokazali da nastava o drogama sama po sebi ne može učinkovito spriječiti upotrebu i zloupotrebu droga među učenicima. Uzrok tome na jednoj strani vjerojatno leži u činjenici da su očekivanja s kojima bi bio zadovoljen školski sustav na tom području previsoka odnosno uzrok je i u tome da su ciljevi koje bi trebala dostići preventiva u školskoj okolini također postavljeni vrlo visoko. Na drugoj strani uzrok neuspješnosti možemo tražiti u tome da se strategije sprječavanja upotrebe i zloupotrebe droga usredotočuju na samo jedan pristup npr. samo na nastavu o drogama. Pri tome istraživanja nam ukazuju na potrebu »... za cjelokupnim pristupima te za ... programima širih sustavnih promjena koje bi podupirala obitelj i / ili zajednica i oni ... koji su usmjereni na promjenu školske klime i /ili koji uključuju učenike u proces nastave ...« (Tobler i dr., 2000:268). Kanadska studija je pokazala da učenici koji pohađaju školu s uravnoteženom strategijom prevencije upotrebe i zloupotrebe droga konzumiraju manje alkohola od učenika koji pohađaju školu s neuravnoteženom strategijom. U okvir neuravnotežene strategije pripadaju preventivni kurikulum odnosno nastava o drogama, rane intervencije u slučajevima poteškoća povezanih s drogama te disciplinski postupci (Alcohol & Drug ..., 1999 u Munro i dr., 2001).

Škola je prostor koji može posredno (npr. putem prikrivenog kurikuluma) i neposredno (npr. putem nastave o drogama) su- oblikovati kod djece vrijednost o drogama i njihovoj upotrebi i zloupotrebi. Pomoću nastave o drogama škola može pomoći kod pripreme učenika na život u društvu u kojem droge objektivno postoje. Može im ponuditi znanja i informacije o drogama (na cjelokupnoj vertikali obrazovanja) koje će im

pri tome dati oslonac da se odgovorno odluče za (ne) konzumiranje droga. Škola učenike može naučiti kako da sudjeluju u društvenom životu kao aktivni državljani koji sa svojim znanjem pridonose oblikovanju javne politike prema drogama, može ih također naučiti kako da izbjegnju štetu koja može nastati kod upotrebe droga kod pojedinca i u društvu (Munro, 1997). Škola može napraviti i korak dalje- pojedinca može opremiti znanjem koji može proizvesti 'sigurnosni' mehanizam u tom smislu da mladu osobu koje se usprkos svega odluči za upotrebu droge usmjeri na to da iako njegovu (inače nepoželjnu) odluku učini što sigurnijom odnosno da bude popraćena sa što manje negativnih posljedica za pojedinca i društvo. Zato škola mora učenicima posredovati znanje o drogama pri čemu moraju biti »... informacije i znanje kojeg dobivaju učenici ... kvalitetni te predstavljeni objektivno, kritički i pluralistično« (Resolucija o ..., 2004:3129) te naravno primjereno starosti učenika.

Smatramo da škola, kao i roditelji, mora djecu i mlade opremiti odgovarajućim mislenim, vrijednosnim aparatom te načinom ponašanja koji će im omogućiti konstruktivno rješavanje svakodnevnih životnih situacija- među njima dilema i konflikata i ne samo njih jer svakodnevna životna praksa odnosno situacija u našoj kulturi također susretanje djece i mladeži s upotrebom droga koja nije nužno samo posljedica suočavanja pojedinaca s dilemama i konfliktima već i sam užitak, opuštanje, zabava i slično (Hočevar 2005). Na ovome mjestu bavili smo se samo nastavom o drogama, to znači samo sa jednim aspektom strategije preventive upotrebe i zloupotrebe droga. To ne znači da drugi aspekti nisu značajni. Baš obrnuto. Veoma su značajni ali o tome u nekoj drugoj prilici.

LITERATURA

- Ballard, R., Gillespie, A., Irwin, R., (1994). *Principles for Drug Education in Schools*. Canberra: University of Canberra,.
- Beyers, J. M., Evans-Whipp, T., Mathers, M. Toumbourou, J. W. & Catalano, R. F. (2005). A cross-national comparison of school drug policies in Washington state, United States, and Victoria, Australia. *Journal of School Health* 75(4), 134-140.
- Belcher, H. M., Shinitzky, H. E. (1998). Substance abuse in children. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine* 152, 952-960.
- Benard, B. (1997). *Turning It Around For All Youth: From Risk To Resilience*. Retrived 4 June, 2004 from: www.resilnet.uiuc.edu/library/dig126.html.
- Blum, R., Rinehart, P. (1997). *Reducing the Risk: Connections That Make a Difference in the Lives of Youth*. Minneapolis: University of Minnesota.
- Boys, A., Marsden, J., Griffiths, P. (1999). Substance use amongst young people: the relationship between perceived functions and intentions. *Addiction*, 94, 1043-1050.
- Buisman, W. R. (1995). *Drug Education: Programmes and Methodology. An Overview of Opportunities for Drug Prevention*. Paris: UNESCO.
- Bureau of Crime Statistics and Research Drug Crime Prevention and Mitigation: A Literature Review and Research Agenda. (2002). Retrived 7 March 2007 from <http://www.lawlink.nsw.gov.au/bocsar1.nsf/pages/r49textlink>.
- Burkhart, G. (2001). *First Childhood Interventions - Possibilities and Experiences in Europe*. Lisbon: EMCDDA.
- Canning, U., Millward, L., Raj, T. & Warm, D. (2004) *Drug use prevention among young people: a review of reviews*. London: Health Development Agency.
- Caulkins, J., Pacula, R. L., Paddock, S., Chieas, J. (2002). *School-Based Drug Prevention: What Kind of Drug Use Does It Prevent?* Santa Monica: Rand.
- Coggans, N., Watson, J. (1995). Drug education: approaches, effectiveness and delivery. *Drugs Education Prevention Policy* 2, 211-228.
- Conrad, K. M., Flay, B.R., Hill, D. (1992). Why children start smoking cigarettes: Predictors of onset. *British Journal of Addiction* 87, pp. 1711-1724.
- Cuijpers, P. (2002). Effective ingredients of school-based drug prevention programs. A systematic review. *Addictive Behaviors* 27, 1009-1023.
- De Micheli, D. Formigoni, M. L. O. S. (2002). Are reasons for the first use of drugs and family circumstances predictors of future use patterns?. *Addictive Behaviours* 27, 87-100.
- Department of Education, Science and Training (2002). *Principles for school drug education*. (2004). Canberra: Department of Education, Science and Training.
- Dusenbury, L., Falco, M. (1995). Eleven Components Of Effective Drug Abuse Prevention Curricula. *Journal of School Health* 10, 420-431.
- Edmonds, K. J., Veigh, J., Bellis, M. A. & Sumnall, H. R. (2005). *Drug prevention in vulnerable young people*. Liverpool: National Collaborating Centre for Drug Prevention.
- Evans-Whipp, T., Beyers, J. M., Lloyd, S., LaFazia, A. N., Toumbourou, J. W., Arthur, M. W. & Catalano, R. F. (2004). A review of school drug policies and their impact on youth substance use. *Health Promotion International* 19(2), 227-234.
- ERIC Clearinghouse on Teaching and Teacher Education. (1997). *Drug Abuse Prevention: School-based Strategies*

- That Work. ERIC Digest Washington: ERIC. Retrived 1 November, 2006 from <http://www.ericdigest.org/1998/drug.htm>.
- European Monitoring for Drugs Addiction (1999). About us. Lisabon: EMCDDA. Retrived 3 June, 1999 from http://www.emcdda.org/html/body_about_us.html.
- Flay, B. R. (2000). Approaches to Substance Use Prevention Utilitizing School Curriculum Plus Social Environment Change. *Addictive Behaviors* 6, 861-885.
- Fuller, A. (1998). *From Surviving To Thriving: Promoting mental health in young people*. Melbourne: ACER Press.
- Gallà, M., Aertsen, P, Daatland, C., DeSwert, J., Fenk, R., Fischer, U., Habils, K., Jaspers, D., Koller, M., Lee, H., Michaelis, T., Sannen, A. (2002). *Making schools a healthier place: Manual on effective school-based drug prevention*. Utrecht: Trimbos Institute.
- Hansen, W. B., Graham J. W. (1991). Preventing Alcohol, Marijuana, And Cigarette Use Among Adolescents: Peer Pressure resistance training versus establishing conservative norms. *Preventive Medicine* 3, 414-430.
- Hawkins, J. D., Catalano, R. F. (1990). Broadening the Vision of Education: Schools as Health Promoting Environments. *Journal of School Health* 60(4),178-181.
- Hawks, D., Scott, K., McBride, N. (2002). *Prevention of Psychoactive Substance Use: A selected review of what works in the area of prevention*. Geneve: WHO.
- Hawthorne, G. (2001). Drug education mhyt and reality. *Drug Alcohol Review* 20, 111-119.
- Hočevar, A. (2001). Preventiva (zlo)rabe drog v šoli ali meje (ne)možnega. *Sodobna pedagogika* 5, 92-112.
- Hočevar, A. (2005). *Preprečevanje rabe in zlorabe drog: starši med stroko in ideologijo*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Joyce, R. (2006). Drugs education: sitting still on the Circle Line ... *Health Education* 2, 81-84.
- Lloyd, C., Joyce, R., Hurry, J., Ashton, M. (2000). The effectiveness of primary school education. *Drugs: Education, Prevention and Policy* 7, 109-126.
- Markwood, A. (1999). Drug - Abuse Prevention for At-risk Individuals. *The Prevention Works* 11, 2 - 8. Retrived 3 June, 1999 from <http://www.drugprevent.demon.co.uk/Issue11.html>.
- McBride, N. (2004a). School drug education: a developing field, and one element in a community approach to drugs and young people: a response to commentaries, *Addiction* 99(4), 296-298.
- McBride, N., Farrington, F., Midford, R., Meuleners, L. & Phillips, M. (2004b) Harm minimization in school drug education: final results of the School Health and Alcohol Harm Reduction Project (SHAHRP), *Addiction* (99)3, 278-91.
- McBride, N. (2005). *The Evidence Base for School Drug Education Interventions*. U T. Stockwell (ur.): *Preventing harmful substance use: the evidence base for policy and practice* (str. 101-110). Chester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Midford, R. (2000b). 'Does Drug education Work?'. *Drug and alcohol Review* 19, 441-446.
- Midford, R., Snow, P., Lenton S. (2001). *School based illicit drug education programs: A critical review and analysis*. RTF 637, 1-80. Melbourne: Department of Employment, Education, Training and Youth Affairs.
- Munro, G. (1997). *School based drug education: realistic aims or certain failure*. Centre for Youth Drug Studies, Australian Drug Foundation. Retrived 12 December, 2005 from <http://www.adf.org.au/cyds/papers/sded.htm>
- Munro, G., Midford, R. (2001). 'Zero tolerance' and drug education in Australian Schools. *Drug & Alcohol Review* 20, 105-109.

- Resnick, M., Bearman, P. S., Blum, R. W. (1997). Protecting adolescents from harm: Findings from the National Longitudinal Study of Adolescent Health. *Journal of the American Medical Association* 278, 823-831.
- Resolucija o nacionalnem programu na području drog 2004-2009. (ReNPPD). *Ur. L. RS*, št. 28, str. 3125-3139.
- Roberts, G., et al (2001). *Preventing Substance Use Problems Among young People: A compendium of best practices*. Ottawa: Health Canada.
- Roche, A. (2004). School drug education: a coming of age. *Addiction* 99, 294-295.
- School-Based Drug Education and Intervention. (2002). South Australia: Department of Education, Training and Employment.
- Skager, R. (2004). Research and Theory Supporting an Alternative Perspective on Drug Education for Youth. Retrieved 28 November, 2003 from <http://www.safety1st.com>.
- Soole, D. W., Mazerolle, L., Rombouts, S. (2005). School based drug prevention: a systematic review of the effectiveness on illicit drug use. DPMP Monograph Series. Fitzroy: Turning Point Alcohol and Drug Centre.
- Tobler, N. (1986). Meta-analysis of 143 adolescent drug prevention programs. *Journal of Drug Issues* 16, 537-567.
- Tobler, N., Stratton, H. (1997). Effectiveness of school-based drug prevention programs: A meta - analysis of the research. *Journal of Primary Prevention* 1, 71-128.
- Tobler N. S., Roona, M. R., Ochshorn, P., Marshall, D. G., Streke A. V., Stackpole, K. M. (2000). School-Based Adolescent Drug Prevention Study. *Adolescence* 31, 156-166.
- Toumbourou, J. W., Catalano, R. F. (2005). Predicting Developmentally Harmful Substance Use. U: Stockwell, T. (ur.), *Preventing harmful substance use: the evidence base for policy and practice* (53-65). Chester: John Wiley & Sons, Ltd.

WHAT CAN THE SCHOOL DO IN THE FIELD OF PREVENTION OF DRUG USE AND ABUSE AMONG CHILDREN AND YOUNGSTERS

Abstract: *For the last 20 years, it is the (secondary) school which has been the central point of education on drugs. However, the age border at which children and youngsters meet drugs for the first time has lowered; down to the period when children still go to primary school. Therefore the activities of prevention of drug use and abuse have expanded considerably also on this educational level. In the paper we shall deal with the influence and efficiency of drug education among children and youngsters as well as the influence and efficiency of various concepts of schools' conduct in the case of infringement of the rules concerning drugs in school.*

Key words: *prevention of drug use and abuse, school, drug education*